

Türk Edebiyatında Endülüs Üzerine Bir İnceleme

Ahmed Abdel Halim Ahmed ^(*)

ÖZET

Endülüs, İslâm ordularınca fethedilmesinden yıkılışına kadar pek çok ilmî ve edebî araştırmaya kaynaklık etmiştir. Tarihî ve coğrafik zenginliklerinin yanında medeniyet alanında da çağdaşlarının çok daha ilerisinde yer alan Endülüs'ün yetiştirdiği alimlerin ve sanatçıların uygarlığa kazandırdıkları da bu araştırmalar için önemli bir kaynak mahiyetindedir.

Yaklaşık sekiz asır varlığını devam ettiren Endülüs'ün türlü mücadeleleri ve çalkantılı dönemleri barındıran tarihi, tarihî araştırmaların olduğu kadar sanatsal çalışmaların da odağı olmuştur. Bu bağlamda Endülüs, edebiyat sanatında bilhassa roman türünde varlığını belli eder. Endülüs konulu eserlerde Endülüs'ün tarihi, medeniyeti ve yetiştirdiği alimler geniş yer bulur.

Türk edebiyatında Endülüs konulu eserler Tanzimat Dönemi'nde görülmeye başlar. Tiyatro eserlerinde işlenen Endülüs teması daha sonra romanda da varlığını gösterir. Bu eserlerde Endülüs'ün gerçek tarihinin hayal mahsulü olaylarla harmanlanarak okuyucuya aktarıldığı görülür. Başlangıçta Türk edebiyatında nispeten daha yoğun olarak kullanılan Endülüs teması günümüze yaklaştıkça popülaritesini kaybeder. Türk edebiyatında Endülüs araştırmamız Türk edebiyatı dönemlerinde Endülüs konusunu ele alan yazarlar ve eserleri hakkında bilgi vermektedir.

(*) This paper is a part of PhD. thesis entitled: "TÜRK ROMANINDA ENDÜLÜS". Supervised by DR.ÖĞR.ÜYESİ. Özcan AYGUN.

GİRİŞ

Türk edebiyatının Endülüs'le tanışması Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve sosyal çalkantılar içinde olduğu Tanzimat dönemi ile başlar. Bu dönemde Endülüs'ü yıkıma götüren olaylar toplumsal birliği çözülme sürecine girmiş olan Osmanlı'yı bir arada tutmak için bir ibret hikayesi olarak tiyatro sahasında karşımıza çıkar. Sanatçılar Endülüs'ün hazin sonunu Osmanlı toplumuna göstererek uyarmak niyetindedir. Dönemde tiyatrodaki bu alâkaya rağmen roman sahasında Endülüs'ün ilgi görmediği görülür. Türk romanı, birçok tarihî araştırmanın konusu olan Endülüs'ü, Cumhuriyet sonrası dönemde, Zuhuri Danışman ile tanımıştır. Türk edebiyatında ilk ütopyik roman olarak kabul edilen Darülrahat *Müslümanları*, İsmail Gaspıralı'nın Endülüs'ü konu alan eseridir. Taşkentli olan İsmail Gaspıralı, Endülüs'e hiç gitmemesine rağmen, Müslüman Türkleri cesaretlendirmek amacıyla, Endülüs'ün hikâyesini kaleme alır. Tarihte ütopyik denebilecek özelliklere sahip bir medeniyet oluşturmayı başaran Endülüs'ün, Türk edebiyatının ilk ütopyik romanına kaynak olması manidârdır. Safiye Erol, *Ciğerdelen* romanında kendini tanıttığı kısımlarda Endülüs'ün ileri medeniyet seviyesinden bahseder.

Araştırmamızın bu kısmında Endülüs'ün Türk edebiyatındaki yansımalarını belirlemeye çalışacağız. Türk edebiyatında Endülüs'ü konu alan edebiyatçılar ve eserleri bu bölümde ele alınacaktır. Türk edebiyatında Tanzimat Öncesi, Tanzimat Dönemi ve Tanzimat'tan sonra Endülüs'ün ele alınışını izlemeye çalışacağız. Çalışmamız sırasında Endülüs tarihiyle ilgili yerli ve yabancı tarihî eserleri, roman tahlili hakkında kaleme alınmış eser ve yazıları, makaleleri ve tez çalışmalarını inceleyeceğiz.

Bu çalışmanın ileride yalnızca Türkoloji sahasında değil başka sahalardan araştırmacıların da faydalanabileceği nitelikli bir çalışma olması onlara yol açması, yeni fikirler vermesi en büyük dileğimdir.

Türk Edebiyatında Endülüs

Türkiye'nin Endülüs'le tanışıklığı siyasâl ve edebî alanda oldukça eskilere dayanmaktadır. Bilindiği kadarıyla siyasâl alanda ilk münasebetler Osmanlı Hükümdarlığı döneminde başlamıştır. XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı bir cihan devleti olarak tarih sahnesinde yükselirken, Endülüs çöküş dönemine girmiş, Endülüs toprakları Hristiyan İspanyolların istilasına uğramıştır. Bu süreçte Endülüslüler büyük zorluklar yaşamış, sekiz asırlık medeniyetin izleri Hristiyanlarca tamamen silinmeye çalışılmıştır.

Edebiyat, en genel tanımıyla duygu ve düşüncelerin dil aracılığı ile estetik bir şekilde ifade edilmesi sanatıdır. Her toplumda ayrı özellikler gösteren ve değişik dönemlerden geçen edebiyat, ait olduğu toplumun vazgeçilmez bir parçası, en değerli kültür hazinelerinden biri olarak kabul edilir. Edebî eserler, konuları itibariyle farklı toplumlardan, yaşayışlardan, felsefelerden ve insanlık tarihinden pek çok izler taşır. Şerif Aktaş edebiyatı “*Tarihsel, sosyal ve kültürel olandan hareketle dille gerçekleş-tirilen güzel sanat etkinliklerinin adı*”¹ olarak tanımlar ve “*Sanat ve edebiyat, her dönemde ve her yerde gerçekliğin sanat yoluyla ifadesidir.*”² der. İşte bu gerçeklik, edebî eserlerde aranan en önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda başlı başına bir gerçeklik mahsulü olan tarih de edebiyata önemli ölçüde kaynaklık eder.

Türk edebiyatında destanlar, şiirler, romanlar, hikayeler ve çeşitli türlerde konusunu tarihten ve tarihteki kahramanlıklardan alan pek çok edebî esere rastlarız. Türk tarihinin dışında pek çok medeniyetin bu bağlamda Türk edebiyatına kaynak teşkil ettiğini görürüz. Bunlar arasında Endülüs, Tanzimat Dönemi'nde yoğunluk kazanmakla beraber Türk Edebiyatının pek çok döneminde konu olarak ele alınmış,

¹ Şerif Aktaş, Edebî Metin ve Özellikleri, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum 2009, s.188.

² Şerif Aktaş, a.g.e., s.196.

tarihî gerçekler hayalî kahraman ve olaylarla zenginleştirilerek işlenmiştir. Edebî metnin gerçekliği yorumladığını, dönüştürdüğünü ve değişerek kendi gerçekliğini oluşturduğunu ifade eden Aktaş, “*Edebî metin kendi dönemini yansıtmaz, kullandığı her türlü malzemeyle temsil eder. Her edebî metin bir gelenek içinde oluşur, kendisinden önceki eserlerden ve bilgi birikiminden yararlanır, daha sonrakilere zemin hazırlar, malzeme verir.*” der. (Şerif Aktaş, *Edebî Metinleri Çözümleme Metodolojisi ve Yapı-Tema İlişkisi Üzerine*, s.138-139) Endülüs medeniyeti de tarihe bırak-tığı izlerle Türk edebiyatına değişik dönemlerde kaynaklık etmiştir.

Türk edebiyatında Endülüs’le ilgili eserlerin hemen hepsinde Endülüs ülkesi bir masal ülkesi suretinde karşımıza çıkar. Yetiştirdiği alimleri, insanlığa ışık olan kitapları, medeniyet seviyesi, bayındır şehirleri, zengin ve bereketli toprakları, hoşgörülü toplumu ile Endülüs yer aldığı edebî eserlerde adeta bir ütopya olarak okuyucuyu tesirine alır. Okuyucu böyle bir kültür güneşinin sönüp gitmiş olmasına üzülmeden edemez. Bu durum elbette ki eser yazarının becerisinden ayrı ele alınamaz. Jean Paul Sartre “*Yazar kılavuzluk yapabilir size ve eğer bir gecekonduyu anlatıyorsa bu gecekonduyu toplumsal adaletsizliklerin simgesi yapıp öfkenizi kıskır-tabilir.*”³ der. Türk edebiyatının çeşitli dönemlerinde Endülüs’ü ele alan yazarlar da Endülüs’e dair düşüncelerini eserlerine yansıtır. Söz gelimi Tanzimat döneminde Endülüs’ü ele alan eserler siyasî çalkantılar yaşayan Osmanlı’ya bir ibret kaynağı olmayı amaçlamışken, çağımızda bu edebî eserlerde tarihe damgasını vurmuş Endülüs uygarlığının adeta kayıp bir cennet oluşu vurgulanır, uygarlığın ve eserler-inin tanıtılması amaçlanır.

Endülüs’ün Türk edebiyatına girişi siyasî alandaki gelişmelerle gerçekleşmiştir. Gırnata Emirliği’nin yıkılışı

³ Jean Paul Sartre, *Edebiyat Nedir*, Çev. Bertan Onaran, Can Yayınları, bs.3, Kasım 2008, s.17.

sürecinde Endülüs Müslümanlarının yardımını istedikleri Fatih Sultan Mehmed'e gönderdikleri Ebi'l-Bekâ mersiyesi, Filibelizade Mehmet Nizameddin tarafından Türkçe'ye çevrilince iki medeniyet arasındaki siyasî ilişkiler edebiyat sahasına da sıçramış olur. Daha öncesinde bir Endülüslü alim olan İbnu'l Arabî'nin Anadolu'ya gelişini kültür, felsefe ve bilgi birikimini Türk toprak-larına taşıyışını göz ardı etmemek gerekir. Çağımızda bile adından söz ettirmeye devam eden bu büyük mutasavvıf, elbette dönem edebiyatında da tesirli olmuştur.

Endülüs konusunun Türk edebiyatında olayların temelini oluşturacak şekilde ele alınması, Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatına rastlar. Bu dönemde Osmanlı Devleti de parçalanmanın eşiğindedir ve toplumcu edebiyatçılar Endülüs'ün, çeşitli ayrışmalarla çalkalanan Osmanlı'yı kendine getirebilecek, ders almasını sağlayacak iyi bir örnek olduğunu düşünürler. Bu bağlamda Ziya Paşa'nın Viardot'tan çevirdiği *Endülüs Tarihi* adlı kitabı diğer Türk edebiyatçılara kaynaklık etmiş, bu konuda ufuklarını açmıştır. Sonrasında, Abdülhak Hamit Tarhan'ın tiyatro eserlerinde Endülüs'e rastlarız. Yazarın beş tiyatro eseri, konusunu Endülüs'ten alır. Şemsettin Sami, Muallim Naci, Sami Paşazade Sezai, Namık Kemal gibi yazarların da Endülüs konusuna kayıtsız kalmadıkları görülür.

Türk edebiyatındaki Endülüs etkisi bundan sonraki dönemlerde azalmakla beraber günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde Endülüs'ün daha çok romanlar üzerinde etkili olduğunu, Türk yazınındaki çeşitli tarihî ve kurgu romanlarda Endülüs'ün ana veya yan izlek olarak ele alındığını görürüz.

TANZİMAT ÖNCESİ

Endülüslü Müslümanların ve idarecilerin Osmanlı hükümdarlarından yardım istedikleri pek çok tarihi kaynaktan zikredilir. Hatta İstanbul'un fethini gerçekleştiren ve kuvvetini Akdeniz'de de göstermeye başlayan Osmanlı Devleti'nin, Endülüs'te ölüm kalım savaşı veren moriskolar tarafından bir

kurtuluş ümidi olarak telakki edildiğini de bu tarihi kaynaklarda görmek mümkündür.

Osmanlının Endülüs Müslümanlarıyla ilk ilişkileri hakkında Fatih Sultan Mehmet dönemine bir gönderme yapılsa da kaynaklarla doğrulanan ilk ilişki, 1487 senesinde son Gırnata Hükümdarı XII.Muhammed'in Osmanlı padişahı II. Bayezid'e bir elçi ve yardım çağrısı içeren bir mektup göndermesiyle gerçekleşmiştir. 1499 ve 1500 senelerinde ise artan Hristiyan zulümleri karşısında II. Bayezid'e bir elçi daha gönderen Endülüs Müslümanları, bu elçiyle beraber Endülüs'te Müslümanların durumunu anlatan bir kaside de göndermişlerdir.⁴

Ebü'l Beka Salih Bin Şerif (1492) tarafından yazılan kasidenin bir bölümü şu şekildedir:

“Kutsal, sonsuz ve sürekli yinelenen selamımı, halifelerin en iyisinin yüce şahsına yöneltirim.

Selam, kâfirlere zillet elbisesini giydiren şerefli, yüce kişiye olsun!

Topraklarının merkezi İstanbul olan Mevlâya selam, o ne güzel bir şehirdir!

Endülüs'ün batısında gurbette geride kalan kölelerden size selam!

Daha önce kapalıyken kâfirler önünde açılan yüzlerden size selam!

Papazın zorla yatağa götürdüğü şerefli genç kızlardan size selam!

Kendilerine zorla domuz ve haram, kokuşmuş etler yedirilen yaşlılardan size selam!

Hepimiz bastığınız toprakları öper, her an iyiliğiniz için dua ederiz.

(Kral) gözümüzü boyadığı antlaşmalara uymadı.

⁴ Mehmet Özdemir, Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi Mi, Journal of İslamic Research, Vol:12, No:3-4, s.173-17.

*Bizi baskı ve güç kullanarak istemeye istemeye
Hristiyanlaştırdı.*

Ellerimizdeki bütün kitapları yaktı ve onları çöplüğe attı;

Din kitaplarımızı alay ve hakaretle ateşe attılar!

*Hiçbir Müslümana ne bir kitap ne de yalnızlıkta okunacak bir
Kuran bıraktılar!*

Oruç tuttuğu bilinen herkes, her hâlükârda ateşe atılıyordu!

*Bizden kiliselere gitmeyen kimseleri, papaz feci bir şekilde
cezalandırıyordu;*

*Tokatlıyordu, malını alıyordu, perişan bir halde onu hapse
atıyordu.*

*Peygamberimize küfretmeyi, iyi ve kötü günde onun adını
anmamamızı bize emrettiler!*

İrademiz dışında, rızamız olmaksızın adlarımız değiştirildi...

*Tertemiz ömründen sonra kâfirlerin çöplükleri olmaları için
duvarlarla çevrilen mescidlere ne kadar yazık! Ezan yerine
çanlar asılan minarelere ne kadar yazık!*

*Köleleştik, ne fidye ile geri alınabilecek esirler, ne de şahâdet
getirebilen Müslümanlarız!*

*Başımıza gelenleri görmüş olsaydınız, gözlerinizden yaşlar
boşanırdı...*

*Ey Efendimiz! Rabbimiz Allah'ın seçkin ve yaratıkların en
hayırlısı Hz. Muhammed'in adına senden yardım diliyoruz!"⁵*

Bu bağlamda Abdulhadi Timurtaş da Ebu'l-Bekâ er-Rundî'nin Endülüs Mersiyesi hakkında bilgiler vermiştir. 604/1207 yılında dünyaya gelen er-Rundî, Endülüs şehirlerinin tek tek karanlığa gömüldüğüne şahitlik eder. Bu durum karşısında da meşhur Endülüs Mersiyesi'ni yazar. "Nûn" redifiyle yazıldığı için bu kasideye *Nûniyetu Ebi'l Bekâ er-Rundî* adı da verilir. Mersiye, Arapça yazılmakla beraber Müslüman milletlerin farklı dillerine de çevrilmiştir. Mersiye'yi Türkçe'ye ilk çeviren Filibelizade Mehmet

⁵ Ebu'l- Bekâ Sâlih bin Şerif, çev: Sezai Karakoç, İslâm'ın şiir anıtlarından, Diriliş, İstanbul, 1985. S.85.

Nizameddin'dir. Ondan sonra da Sezai Karakoç, mersiyei nazire eder gibi Türkçe'ye çevirmiştir. Kaside için şu notu yazmıştır: “*Muhteşem bir medeniyet ki, son sayfasını bu üstün kaside teşkil etmektedir. Son yaprağı budur. O medeniyeti gözden geçiren bir insan, bu kasideyi de okur ve kitabı kapar.*”⁶

Görüldüğü üzere siyasî ilişkilerin içerisinde bile edebiyata rastlamak mümkündür. II. Bayezid, 1505 senesinde Endülüslülerin yardım taleplerine cevap vermiş ve meşhur denizci Kemal Reis kumandasında bir donanmayı Akdeniz'e göndermiştir. Kemal Reis, İspanya'dan kurtardığı bir grup Endülüs Müslümanının, Kuzey Afrika ve İstanbul'a taşınmalarını sağlamıştır.

Edebî alanda Endülüs- Türkiye ilişkileri ise siyasî alandan daha öncelerine dayanmaktadır. İslam tasavvufunun zirve isimlerinden biri olan ve Endülüslü adı anılan İbnü'l Arabî (ö. 638-1240) bu ilişkinin odak noktasıdır. Endülüs, Kuzey Afrika, Mısır, Hicaz, Şam ve Anadolu'da birçok şehri gezmiş olan ünlü tasavvufçu İbnü'l Arabî, Konya'da ünlü Türk bilgini Sadreddin el-Konevî'nin annesi ile evlenmiştir.⁷

Arabî'yle ilgili bilgilere Lütfi Şeyban'ın Endülüs adlı kitabında da ulaşmamız mümkündür. Yazar, Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in eski dostu Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırınca İbnü'l-Arabî'nin de onunla beraber Konya'ya gittiğini, Halep ve Sivas'a yaptığı seyahatlerden sonra 615/1218 yılında Malatya'ya yerleştiğini belirtir. Mecdüddin İshak'ın vasiyeti üzerine, Arabî, İshak'ın dul kalan hanımıyla evlenmiş ve oğlu Sa'deddin Muhammed de büyük ihtimalle burada dünyaya gelmiştir. İbnü'l-Arabî'nin vefatından sonra da din, edebiyat, musiki, sanat, mimari, psikoloji ve pozitif bilimlerde onun fikriyatı tesirli olmuştur.⁸

⁶ Abdulhadi Timurtaş, Bir Şehir Mersiyesi Örneği: Ebu'l-Bekâ er-Rundî'nin Endülüs Mersiyesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 36, Şubat 2015.

⁷ Mehmet Özdemir, Endülüs, İsam Yayınları, 3.bs., Ankara, s.261.

⁸ Lütfi Şeyban, Endülüs, Albaraka Yayınları, 1.Baskı, 2014s.213-214.

Bu bağlamda Türk Edebiyatının Endülüs ile tanışmasında mihenk taşı olarak İbnü'l- Arabî'yi almak yanlış olmayacaktır.

Elhajmed, makalesinde Endülüslü Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, Osmanlı alimlerinin fikirlerinin oluşumunda ve ortaya koydukları eserlerin teşekkülünde önemli bir yer tuttuğunu belirtir. Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694), Nâbî (ö. 1124/1712), İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Abdullah Salâhaddin Uşşâkî (ö. 1197/1782) gibi Osmanlı şairleri, İbnü'l-Arabî felsefesi ve eserleri hakkında bazı şerhler, haşiyeler kaleme almıştır. Osmanlı aydınları, Endülüslü âlimler kanalıyla tanıdıkları Endülüs'e değer vermişlerdir. Osmanlı aydınları eğitimleri sırasında Endülüslü şairlerden ve onların eserlerinden bu sayede haberdar olmuşlardır.⁹

Eski Türk edebiyatında Endülüs izlerine, Elhajmed'in "1875 Yılına Kadar Türk Edebiyatında Endülüs" adlı çalışmasında yer verilir. Osmanlı döneminin halk edebiyatında, XVI. yüzyıla ait olan Kerb Gâzî Destanı'nda Endülüs'ten söz edilir. Bu destanda olayların bir kısmı Endülüs'te geçer. Destanda Endülüs'ü fetheden Târik bin Ziyâd değil, destanın kahramanı Kerb Gâzî'dir. Kerb Gâzî'nin, Mağrib ve Endülüs'ü fethetmesi anlatılır. Kerb Gâzî, Endülüs'ü fethederek hükümdarlığını ilan eder.¹⁰

I.Abdülhamid döneminde, Osmanlı Devleti tarafından 1787 yılında İspanya'ya elçi olarak gönderilen Vasıf Efendi, İspanya'dan dönüşünde kaleme aldığı *İspanya Sefaretnamesi* adlı eserinde İspanya'daki İslâm dönemine ait eserlerle ilgili izlenimlerini ve Endülüs tarihine dair bilgilerini dile getirir.¹¹

Eski Türk edebiyatında bu iki eser hariç Endülüs'le ilgili eserlere rastlayamadığını belirten Elhajmed, Osmanlı

⁹ Abdulsattar Elhajhamed, 1875 Yılına Kadar Türk Edebiyatında Endülüs, Mukaddime, 2018, 9 (1), s.103.

¹⁰ Abdulsattar Elhajhamed, a.g.e., s.103.

¹¹ Abdulsattar Elhajhamed, a.g.e., s.103-104.

şairlerinin Endülüs’le pek ilgilenmemiş olması-nın dikkat çekici olduğunu ifade eder. Bu hususta Beşir Ayvazoğlu’nun düşüncesini paylaşır: “*Endülüs’ün yıkılış dönemi, Osmanlı irfanının teşekkül etmekte olduğu dönemdir. Hem bu bakımdan hem de Osmanlı coğrafyasına denizyolu dışında bağlantısının bulunmamasından*” dolayı Endülüs, yaygın bir şekilde Türk klasik edebiyatına girememiştir.¹²

TANZİMAT DÖNEMİ

Endülüs temasının Türk edebiyatında yoğun olarak işlendiği dönem Tanzimat Dönemi Edebiyatıdır. Bu dönemde Ziya Paşa’nın tercüme ettiği “*Viardot, Endülüs Tarihi* (İstanbul, 1304/1887)” adlı eser sayesinde Türk edebiyatında Endülüs yoğun ilgi görmeye başlamıştır. Eserde Endülüs’ün parçalanması ve çöküşüne sebep olan olaylar göz önüne serilir. Eserin yayınlandığı dönemde Osmanlı da tıpkı Endülüs gibi bir çöküş dönemindedir. Bu sebeple asıl amaç dağılma dönemindeki Osmanlı’nın Endülüs’ün çöküşüne sebep olan vahim hataları görüp bunlardan ders almasını sağlamaktır.

Bu dönemde Endülüs’ün oluşturduğu yüksek medeniyet ve Endülüs tarihi edebiyatçılarımızın ilgisini çekmeye başlar. 1875’te Şemseddin Sami’nin Seydi Yahya piyesi, 1876’da Abdülhak Hâmid’in Nazife piyesi, bu yönelişin ilk örnekleridir.

Endülüs konulu eserleri kronolojik olarak dört safhaya ayırmak mümkündür:

I. Tanzimat Edebiyatı’nda Şemseddin Sami, Abdülhak Hâmid, Muallim Naci’de görülen, tarihî zaman (krono) eksenli eserler.

II. Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı’nda, bizzat Endülüs’ü ziyaret eden yazarlarda görülen mekân-coğrafya (tophe) eksenli eserler.

¹² Beşir Ayvazoğlu, Endülüs’ten İspanya’ya, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/189, Ankara, 1996, s.80.

III. 1960'lardan sonra görülen, tarihî roman çerçevesinde ele alınabilecek eserler.

IV. Endülüs'ü şahsi çağrışımlarda ve çağdaşların şahitliğinde gösteren eserler.¹³

ENDÜLÜS'Ü KONU ALAN EDEBİYATÇILAR VE ESERLERİ

Türk edebiyatında, Tanzimat döneminde devletin içinde bulunduğu dağılma sürecinde halkın moral motivasyonunu yükseltmek ve tarihten ders çıkarmak amacıyla tarihî konulara yönelindiği söylenebilir. Bu bağlamda Endülüs tarihi ibretlik ihtivasından dolayı bilhassa zamanın eserlerinde yer bulmuştur.

Ziya Paşa

Endülüs Tarihi (I-II, 1276-1280; I-IV, İstanbul 1304-1305), İbrâhim Edhem Paşa tarafından Viardot'dan tercüme edilmeye başlanmış, ancak tamamlayamadığı için, Ziyâ Paşa tarafından, yeni baştan tercüme edilmiştir. Eser Yasemin Ödük, Kâzım Masumi ve Fatma Şahin tarafından yeni harflerle neşredilmiştir (İstanbul 2004).¹⁴ *Endülüs Tarihi*, giriş mahiyetindeki bir kısım ile başlamaktadır. Dört cildi tek kitap halinde basılmıştır.

Ziya Paşa, giriş kısmında *Endülüs Tarihi*'nin önemi ve faydasından bahseder, bu medeniyet hakkında fazla bilgi ve donanımına sahip olmamanın büyük bir eksiklik olduğunu belirtir. "*İlk üç ciltte, İslâmî fetihlerin başlaması, Endülüs'te kurulan İslâm devletlerinin tarihi seyri, Müslümanların oradaki Hristiyan devletlerle olan ilişkileri, daha çok dönemin melikin ismi başlığı altında anlatılmış ve devletin sona ermesine kadar geçen süreç böylece tamamlanmıştır. Dördüncü cilt ise, Endülüs ilim ve medeniyetine ayrılmıştır. İki cüzden oluşan eserin ilk cildi 1859'da Takvimhâne-i Âmire'de, yine iki cüzden oluşan ikinci cildi 1863'te Tercümân-ı Ahval*

¹³ Sema Uğurcan, 2004 Temmuz- Eylül, Türk edebiyatında Endülüs İmajı: Fetih-Yükselme- Bozgun, İslamiyet Dergisi, Cilt:7, sayı:3, s. 89- 104.

¹⁴ Abdullah Uçman, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44, s.475-479.

Gazetesi'nde basılmıştır. 1887'de ise dört cilt tek kitap halinde yayınlanmıştır."¹⁵

Endülüs Tarihi, 1863 yılında iki cilt, 1887 yılında dört cilt olarak İstanbul'da yayınlanmıştır. Eser, o zamana kadar Endülüs'ün tarih ve medeniyetine pek ilgi göstermeyen Türk edebiyatçıları üzerinde etkili olmuş, edebiyatçılar bu konuya ilgi duymaya başlamıştır. Eser sayesinde Tanzimat yazarlarından Muallim Naci, Abdülhak Hamid, Şemseddin Sâmî gibi aydınlar Endülüs'le ilgilenmeye başlamış-tır. "*Nâmık Kemâl'in Midilli'deyken gönderdiği mektupta Renan Müdâfaa-nâmesi adlı eserini hazırlamak için faydalanmak üzere istediği eserlerden birinin Ziya Paşa'nın çevirisini yapmış olduğu Endülüs Tarihi'dir.*"¹⁶

Ziya Paşa, *Harâbât* (1874-1875) eserinde, Türk, Arap ve Fars edebiyatlarından seçip topladığı şiirleri yayınlamıştır. Bu antolojide yazar, Endülüs şiirleri ve şairlerine de yer vermiştir. "*Ayrıca Harâbât eserinin mukaddimesinin "Ahvâl-i Şuarâ-yı Arab" bölümünde beğendiği Ebi elVelid İbn Zeydûn, İbn Beşîr, İbn Şâtir, İbn Merc, İbn Leyûn, İbn Hafâce, İbn Sukre, Lisanuddin İbnü'l-Hatîb gibi meşhur Endülüslü şairlerin isimlerini zikreder.*"¹⁷

Ziya Paşa'nın bir diğer eseri Mabeyn katipliği yaptığı dönemlerde çevirisini yaptığı *Engizisyon Tarihi* adlı kitaptır. Bu eseri yabancı dilini de geliştirmek maksadıyla Théophile Lavallée'den çevirmiştir. Eserde orta çağ İspanyası'nda Engizisyon mahkemelerinde uygulanan işkenceler ve Musevîlere yapılan eziyetler anlatılmaktadır.¹⁸

¹⁵ Zehra Gözütok, Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens, İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.11-13.

¹⁶ Abdulsattar Elhajhamed, a.g.e., Mukaddime, 2018, 9 (1), s.106-107.

¹⁷ Abdulsattar Elhajhamed, a.g.e., Mukaddime, 2018, 9 (1), s.10.

¹⁸ Abdullah Uçman, a.g.e., Cilt: 49, s.478.

Namık Kemal

Ayvazoğlu, Namık Kemal'in de Endülüs'le ilgilendiğinin açık olduğunu belirterek, *İrfan Paşa'ya Mektup*'ta, Endülüs meliklerinden III. Hakem'in "*Yaşlılar tecrübeleriyle menederler; gençlik, kavmi gençliğine göre düşünür*" beytini naklettiğini ifade eder. Aynı beyti Menemenli Tahir'e yazdığı bir mektupta da tekrarlayan Kemal, *Mukaddime-i Celal*'de, Endülüs'te tiyatronun mevcudiyetine dair açıklamalar yapar. Nejh't-Tabib'in Endülüs'teki birtakım eğlence yerlerini tarif ettiğini, bu tariflerden yola çıkarak Endülüs'te tiyatronun var olduğu gerçeğine ulaşabileceğimizi belirtir. Endülüs'ün doğal felaketler, doğudan ve batıdan gelen düşman saldırıları karşısında kültür hazinesi kitaplarından birçoğunu kaybettiğini belirterek, "*...İslâm içinde zuhur eden bunca ashâb-ı irfanın altı asr-ı terakkide meydana getirdikleri mahsulât-ı kemâlden binde biri bile âlem-i insaniyetin hazâin-i istifadesine intikal edemedi ki tiyatroda ne dereceye kadar getirdiklerini göstererek elde bir misal bulunsun.*"⁶¹ der.

Abdülhak Hamit Tarhan

Endülüs tarihi, Abdülhak Hâmid'in beş eserine kaynaklık eder. Bu eserlerin neredeyse hepsinde Endülüs tarihinin izleri görülür. Bu tarih ele alınırken değiştirilen bazı kısımları, tarihî bir olayın bir edebî esere dönüştürülürken yazarın tercihi şeklinde kabul edebiliriz.

Ziya Paşa'nın Viardot'tan çevirdiği *Endülüs Tarihi*, Abdülhak Hâmid'in Endülüs beşlemesi dediğimiz beş eserinin kaynağıdır. Özellikle Târik yahut Endülüs'ün Fethi ve İbn Musa yahut Zatü'l-Cemal'de Ziya Paşa'nın eserine harfiyen sadık kalır. Hatta bazı bilgileri aynen eserine geçirir.

Nazife, Endülüs beşlemesinin ilk tiyatro eseridir. Endülüs'teki Arap varlığını anlatan eserde, Abdülhak Hamit, İspanya'daki Müslüman varlığını bitiren Kral Ferdinando'dan Nazife vasıtasıyla adeta intikam alır. "*Oyun, Endülüs Devleti*

yıkıldıktan sonra, mücahit ruhunu kaybetmeyen Nazife'nin İspanyol hükümdarı Ferdinando'yu reddini anlatır.”¹⁹

Tarık yahut Endülüs'ün Fethi, Hamid'in yedinci, beşlemenin ikinci eseridir. Hamid'in en çok rağbet gören eserlerinin başında gelen Tarık, Paris'te yazılıp İstanbul'da yayımlanmıştır. İspanya'nın Müslümanlarca fethini anlatan eser, Hamid tarafından çeşitli olaylarla zenginleştirilmiş, devrinin sorunlarını ve fikirlerini de yansıtmıştır. “*Piyeste iki ayrı değerler sisteminin bir çeşit mukayesesi vardır: İslam alemi ve Hristiyan alemi.*”²⁰

Abdullahü's-Sagîr, beşlemenin son yazılan ve yayımlanan eseridir. Eserde *Nazife*'de ele işlenen konunun tersi işlenmiştir. *Nazife*'de İspanya kralının bir Arap kızına aşkı anlatılırken, burada Arap hükümdarın bir İspanyol kızına aşkı anlatılır. Hamid, Endülüs tarihinde var olanı yeni kahramanlar ve olaylar ekleyerek genişletir. “*Buna benzer bir durum Tezer yahut Melik Abdurrahmanü's Sâlis için de geçerlidir. Endülüs Tarihi'nde var olan bir anekdotan hareket ederek hayalî kahraman ve olaylar etrafında yazar eserini meydana getirir.*”²¹

Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Hamit'in şahıs repertuarı ve fikirlerinden bahsederken *Nazife*'nin ırkı ve memkeleti uğrunda kendisine her türlü serveti bahşedecek olan Kral Ferdinand'ı reddettiğini belirtir. Musa'nın oğlu

¹⁹ İnci Enginün, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh yayınları, İstanbul, 2004, S. 45.

²⁰ İnci Enginün, Abdülhak Hamit Tarahan – Tarık – Kültür bakanlığı 1975.

²¹ Oğuzhan Karaburgu, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Araştırma ve İnceleme, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s.27.

Abdülaziz'in karısı Ümmülâsâm'ın da bu cinsten olduğunu vurgular.²²

Tanzimat dönemindeki romantik tiyatronun klasik tiyatrodan alınan mevzularla hayat bulduğunu, Tarık'la İbn Musa'nın dışarda bırakılması suretiyle *Zeynep* ve *Finten*'e kadarki devirde yazdıklarının klasiklerde az çok yakın örneğinin bulunduğu eserler olduğunu zikreden yazar, "*Bazen Hamid'de bu cinsten mevzuu alınmış eser-lerin yanında Abdüllahü's-sagîr, Nazife gibi klasik tiyatroya mahsus büyük "stüasyonlar" etrafında yazılmış bir perdelik eserler de vardır.*" der.²³

Şemseddin Sami/Seydi Yahya

Son Endülüs hükümdarlarından Molla Ebû Hasan'ın yakınlarından Seydi Yahya'nın hikâyesini anlatan *Seydi Yahya* piyesi, Şemseddin Sami'nin beş fasıldan oluşan ikinci tiyatro oyunudur. Bu oyun, Matbuat-ı Ceyyide yayınlarının ikincisi olarak yayınlanmıştır. Oyunda anlatılan olay, hicrî 9. yüzyılın sonları ile 10. yüzyılın başlarında Endülüs'te (İspanya) cereyan etmektedir.

"Şemseddin Sami, *Seydi Yahya* adlı oyunu için yazdığı "*İfâde-i Merâm*" başlıklı önsözüne başlarken, "*Tiyatronun lüzum ve fâidesinden ve millî tiyatro oyunlarının rüchânından bahisle sözü uzatmağa hacet göremem.*" minvalindeki cümleleri ile, tiyatronun gerekliliğini ve faydasını söylemenin ve özellikle millî tiyatro oyunlarının ne kadar üstün olduğunu belirtmenin gerek bile olmadığını söyleyerek tarihi konu alan millî tiyatronun önemine değinmektedir".²⁴

²² Ahmet Hamdi Tanpınar, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları Bs: 20, Ekim 2012, s.553.

²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., Dergâh Yayınları Bs: 20, Ekim 2012, s.552.

²⁴ Çigdem Kılıç, Piyeslerinin Önsözlerine Göre Şemsettin Sami'nin Tiyatro Görüşleri, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 28,2009, s.33; Ayrıntılı: Yüksel Topaloğlu, Şemsettin Sami, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

İrfan Morina, Şemsettin Sami'nin *Mezalim-i Endülüs* ve *Vicdan* adlı eserleri-nin Endülüs'ü konu almış iki tiyatro eseri olduğunu belirtir. Bu iki eserin hiç basılmamış olduğunu, basılmayan bu eserlerin Arnavutluk Devlet Arşivleri'nde bulunup kaybolmaktan kurtarıldığını ifade eder.²⁵

Muallim Naci

Nurullah Çetin, Muallim Naci'ye ait *Musa bin Ebu'l-Gâzân-yahud- Hamiyyet* adlı eserin, Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılışı sıralarında büyük vatanseverlik örneği ortaya koyan, yiğit Musa bin Ebu'l-Gâzân'ın kahramanca savaşlarını ve şehit oluşunu anlatan manzum bir hikâye olduğunu belirtir. 226 beyitten oluşan ve genellikle mesnevi biçiminde olan eserin 118.-129. beyitleri arasındaki kısımların gazel şeklinde yazıldığını ifade eder.²⁶

“*Muallim Naci, 1299 (1882) yılında yayınlanan "Musa bin Ebi'l Gazan yahut Hamiyyet" adlı manzum destan denemesinde, Endülüs Emevileri'nin yıkılış döneminde vatanseverliği ve kahramanlığı ile şöhret kazanan Musa bin Ebi'l-Gazan'ın savaşlarını ve şehadetini anlatır*”.²⁷

Hamiyyet'in özetinde Musa Ebu'l-Gazan'ın kahramanlığının Gırnata'yı onurlandırmaktan başka faydası olmadığını söyleyen Naci, düşmanın sayı ve cephane bakımından Gırnatalılardan çok ilerde olduğunu belirtir. Kıtlığın başladığı şehirde bütün çıkış yolları kapanmış, Molla Abdullah'ın topladığı meclis de direnişin sonunda teslim olmaya karar vermiştir. Teslimiyet kararına tek karşı çıkan Musa'dır. Meclis heyetini korkaklık, hainlik ve çıkarıcılıkla suçlayan Musa, bunun bedelini ağır ödeyeceklerini söyleyerek şehirden ayrılır. Bir su kenarında düşman askerleriyle

²⁵ İrfan Morina, *Vicdan*, Logos –A. yayınları, Üsküp, 2014, s.10.

²⁶ Nurullah Çetin, *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ yayınları, 2011 Ankara, Bs.2, s.660.

²⁷ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s.81-82.

çarpışırken yaralanan Musa, kurtuluş ümidinin olmadığını anlayınca kendini suya atar. “*Böylece Müslüman ordusunun su kenarındaki (Şiriş ırmağı) galibiyetiyle başlayan Endülüs tarihi, yine su kenarında tek bir hamiyetli adamın ölmesiyle biter*”.²⁸

Sami Paşazade Sezai

İkinci nesil Tanzimat yazarlarından olan Sâmi Paşazâde Sezâi'nin elçilik görevi ile gittiği İspanya'daki gözlemlerine dayanan, Endülüs'ü ve Endülüs'ün çöküş sebeplerini anlattığı iki edebî yazısı vardır. “*Birisi İclal kitabının içine aldığı, 1921 tarihinde Vakit'te çıkan, edebî tasvirlerle dolu “Gırnata” başlıklı yazısı; diğeri de 1914 yılında hatıra tarzında kaleme alınan ancak 1927'de Yeni Kitap'ta yayınlanan “El-Mescidü'l-Câmia: Elhamra” başlıklı yazısıdır. “Gırnata”da Sezâi, Endülüs medeniyetine İslam adına sahip çıkarak bakar. Çöküş nedenleri üzerinde durur. “Elhamra” ise bir gezi yazısıdır*”.²⁹

Zeynep Kerman, 1909-1921 yılları arasında Madrid elçiliğinde bulunan Sami Paşazade Sezai'nin, İspanya ile ilgili hatıralarını ve yaptığı gezileri “*Gırnata*” ve “*El Mescidü'l-Camia: Elhamra*” adlı hatıra ve gezi yazısı türündeki yazılarında sanatkarane bir üslupla anlattığını ifade eder.³⁰

Sema Uğurcan da Sezai'ye ait *İclâl* kitabında yer alan “*Gırnata*” başlığı altında sunulan yazının geçmiş ve şimdiki zaman ilişkisini gösteren ilgi çekici bir metin olduğunu ifade etmektedir.³¹

²⁸ Sema Uğurcan, a.g.e., İslamiyet Dergisi, C.7, S.3, s.95.

²⁹ Mehmet Ali Gündoğdu, Tanzimat Yazarlarına Göre Endülüs'ün Yıkılış Sebepleri, Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi, 58, Erzurum 2017, s.319.

³⁰ Zeynep Kerman, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Dergâh yayınları, Bs.3, 2009, s.105.

³¹ Sema Uğurcan, a.g.e., s.9.

TANZİMAT SONRASI

Edebiyatımızda Tanzimat sonrası Servet-i Fünûn dönemindeki eserlerde Endülüs konusu pek fazla işlenmemiştir. Bu durumu dönemin sanat anlayışına ve bu dönemde eser veren edebiyatçıların toplumsal konulardan ziyade şahsi konuları ele almalarına bağlamak yanlış olmayacaktır.

Mehmed Akif

Beşir Ayvazoğlu, Mehmed Akif'in Endülüs'le pek fazla ilgilenmediğini, bu konuyu ele almadığını vurgular. "*Sırat-ı Müstakim'in 15 Ramazan 1327 tarihli 56. sayısında çıkan "Mukallidliği de Yapamıyoruz" başlıklı makalesinde, "Endülüs'ün o feyizli toprağında yetişen şairler hissiyat-ı garam u şevki musavver gayet rakik, gayet nezir şiirler vücuda getirmişler" der. Süleymaniye Kürsüsünde ise, Beni Ahmer Devleti'nin son hükümdarı Abdüllahu's-Sagir'e annesi Ayşe'nin söylediği ünlü sözleri zikretmiştir:*

"Bu sizin ağlamanız benzedi bir diğerine: Endülüs tacı elinden alınan bahtı kara, / Savuşurken o güzel mülkü verip ağyara, / Tırmanır bir kayanın sırtına, etrafa bakar. / Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüt ovalar, / Başlar ağlatmaya biçâreyi hümgür hümgür! / Karşıdan valide sultan bunu pek haklı görür, / Der ki: "Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla; / Şimdi hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla!"³²

Mehmet Akif görev icabı Mısır, Berlin, Arabistan gibi birçok yerde bulunmuş, görev haricinde gitmek istediği önemli yerlerden biri Endülüs olmuştur. Akif, gerçekleştiremediği bu seyahatin hikayesini şiirlerine aksettirmiştir.³³

³² M. Ertğrul Düздаğ, Safahat, "Süleymaniye Kürsüsünde", Sütün yayınları, 2011, BİN5, s.164-165.

³³ Mahmut Öztürk, Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Gerçekleşmeyen Projeleri, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi, (KİİFAD), 2016, Yıl I, Sayı II, s.78.

Yahya Kemâl

Yahya Kemal Türkiye'yi büyükelçi olarak da yurtdışında temsil etmiş bir şairdir. 1928-1930 arasında elçi olarak İspanya'da bulunmuş olan Kemal, gözlemlerini mektuplarında anlatmış, sonradan bu mektuplar "*Mektuplar İspanya Hatıraları*" adı altında yayımlanmıştır. Yazarın en çok dikkat ettiği iki mimari yapı; Emevilerden kalan meşhur Ulucami ve Gırnata'daki Elhamra Sarayı'dır.

Beşir Ayvazoğlu, Endülüs medeniyeti'nin İspanya'daki bütün kalıntılarını gezip gördüğü halde, Kemal'in eserlerinde bu tecrübesinin izlerinin yok denecek kadar az olduğunu dile getirir. "*İspanya'da geçirdiği yıllardan kalan iki şiir vardır: "Endülüs'te Raks" ve "Madrid'de Kahvehane". Bunlar dışında, tamamlayamadığı, dolayısıyla yaşarken neşredilmemiş "İspanya Hatıraları"nda Endülüs izlenimlerini kısaca anlatmaktadır. İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından yayınlanan "Mektuplar Makaleler" (İstanbul 1977)'de, Endülüs'ten söz edilen birkaç sayfalık bölümdeki tesbitler ilgi çekicidir.*"³⁴

"*Mektuplar Makaleler*" 1977 yılında İstanbul'da derlemesi Nermin Süner Pekin tarafından yapılarak kitaplaştırılmıştır. Kitaptaki notların büyük çoğunluğu şairin el yazısı notlarından oluşmaktadır. Şairin yazdığı mektuplardan ve notlardan derlenmiş bir hatıra kitabıdır. Yazarın mektuplarında ve notlarında bilhassa Kurtuba Ulucamii ve Elhamra Sarayı üzerinde yoğunlaştığı görülür.³⁵

Yahya Kemal, Kurtuba Ulu Camii ve Elhamra Sarayı'ndan şu şekilde bahsederken Kurtuba'nın Emevî payitahtlığından kalan Ulu Cami'nin birkaç harabe-siyle biraz hisar kalıntısının kaldığını belirtir. Bu muazzam eserin

³⁴ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s.84.

³⁵ İnci Enginün, *Mektuplar Makaleler*, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, s.10.

kapısından girdiği-nde sonsuzluk hissi veren bir sütun ormanı içinde olduğu hissine kapıldığı caminin bugünkü haliyle de çok cazip olduğunu söyler. Ayrıca caminin İspanyollar tarafından değiştirilmesine de atıfta bulunan Kemal, İspanyolların katedrale çevirdikleri cami-nin ortasına, XVI. yüzyılda, mimarî bir şuarsuzlukla Rönesanskârî bir kilise yaptık-larını ifade eder. Yazar, Elhamra Sarayı'ndan bahsederken, Tarık'ın Endülüs'ü fethinden sonra inşa ettirilen hisarla, bu hisardan yedi yüz yıl sonra inşa ettirilen Elhamra Sarayı'nın yanyana durduğunu ve bu iki eseri aynı anda gören insanoğlunun mukadderat hakkında derin çıkarımlar yapabileceğini belirtir. "*İlk fatihlerle son mağlupların eserlerini yan yana görmek insana mukadderat hakkında çok derin bir murakabe hissi veriyor. İlk hisar kartal gibi safvetli, çıplak, saf, sade, metin ve vakurdur. Son saray incelmışliğin, haddeden geçmiş temeddünün ve zevkin gözleri kamaştırıran bir nümunesidir. Bu iki bina yanyana duruyorlar.*"³⁶

"ENDÜLÜS'TE RAKS

Zil, şal ve gül. Bu bahçede raksın bütün hızı...

Şevk akşamında Endülüs üç defa kırmızı...

Aşkın sihirli şarkısı yüzlerce dildedir.

İspanya neş'esiyle bu akşam bu zildedir.

Yelpaze çevrilir gibi birden dönüşleri,

İşveyle devriliş, saçılış, örtünüşleri...

Her rengi istemez gözümüz şimdi aldadır;

İspanya dalga dalga bu akşam bu şaldadır.

Alnında halka halkadır aşüfte kâkülü,

³⁶ Yahya Kemal Beyatlı, Mektuplar ve Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüsü, 1977, s.3-20.

Göğsünde yosma Gırnata'nın en güzel gülü...

*Altın kadeh her elde, güneş her gönüldedir
İspanya varlığıyla bu akşam bu güldedir.
Raks ortasında bir durup oynar, yürür gibi;
Bir baş çevirmesiyle bakar öldürür gibi...*

*Gül tenli, kor dudaklı, kömür gözlü, sürmeli...
Şeytan diyor ki, sarmalı, yüz kerre öpmeli...*

*Gözler kamaştırır şala, meftun eden güle,
Her kalbi dolduran zile, her sineden: "Ole!"⁸⁵*

Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Serenat" adlı şiirinde de Endülüs'e olan sevgisini ve özlemini kalaeme almıştır.

*"Bir nisan akşamı, serin bir günün,
Şark'ın bu sevimli, güzel köyünün
Cenneti andıran bir akşamıydı.*

*Sizi ilk balkonda gördüğüm gündü,
Yüzünüz sararmış gibi göründü,
Acaba ruhunuz çok hasta mıydı?*

*Sordum ki bu kimdir, gülümsediler,
«Eşinden ayrılmış bir kız» dediler,
«Gezdiği yer işte bu ücra saray.»*

*Hicran ne anlamış, sevda ne bilmiş,
Ağlatmış, ağlamış, sevmiş, sevilmiş
Bir güzelmişsiniz, isminiz de Ay...*

II

*Bahardan sâdedir şehnişininiz:
Ne sütunlarında yeşil bir filiz,
Ne kemerlerinde arapkârî süs.*

*Uzaktan görenler yine aldanır,
Gözlerde bir hayâl gibi canlanır,
Endülüs, Endülüs... Güzel Endülüs!
Gezerken bu yolda ben akşamları
Ruhuma cihanın dolar gamları
Bir kere geçersen görmeden sizi.*

*Ne ölüm korkutur bizi ne hicran,
Kalbimiz olmasın yalnız ayrılan...
Biz böyle severiz sevdiğimizi!*

Orhan Oğuz, Zuhuri Danışman'ın Endülüslle İlgili Romanlarında Fetih ve Reconquista Kavramlarının Mukayesesi adlı araştırmasında, Ali Ekrem Bolayır'ın Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği "*Endülüs'te Bir Arap Seyyahı*" adlı şiirden bahseder.³⁷

İnci Enginün, Araştırmalar ve Belgeler eserinde, Endülüslle ilgili şiirlerden ikisini araştırdığını ifade ederek bunların sayısının daha çok olabileceğini vurgularken Bolayır'ın bir Arap şairinden çevirdiği "*Endülüs'te Bir Arap Seyyahı*" şiirini zikreder.³⁸

Enginün, Endülüs ile ilgili tiyatro ve şiir araştırmasında en dikkat çekici hususun, eserlerin hiçbirinde Osmanlı'nın Yahudileri kurtarması ile ilgili ve Yahudilere ait hiçbir konunun kaleme alınmamış olması durumunu ifade eder.

Halide Edip Adıvar, kaleme aldığı Sinekli Bakkal romanında karşımıza çıkan Peregrini, bir türlü kiliseye ısınamaz. Bunun sebebi olarak, ecdadının İspanya'dan kovulan zorla Hristiyan yapılmış eski bir Müslüman ailesinden

³⁷ Orhan Oğuz, Zuhuri Danışman'ın Endülüslle İlgili Romanlarında Fetih ve Reconquista Kavramlarının Mukayesesi, cilt: 10, sayı: 22, 2013.

³⁸ İnci Enginün, Araştırmalar ve Belgeler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, Bs.1, s.41.

olabileceği ihtimalini öne sürer. Böylece yazar, Endülüs izlerine vurguda bulunur.³⁹

SONUÇ

Endülüs iç ve dış düşmanlarla verdiği mücadelelerle yaklaşık sekiz asır boyunca varlığını devam ettirmiş ve hayatta kaldığı müddetçe tüm zorluklara rağmen medeniyet seviyesini çağdaşlarının çok daha ilerisine çıkarabilmeyi başarmıştır. Bunun yanında edebiyat, sanat ve bilim alanlarında da yetiştirdiği alimler sayesinde Avrupa başta olmak üzere dünya milletlerinin ilim ve kültür sahalarındaki ilerlemelerine yön vermiştir. Endülüslü alimlerin paha biçilemez eserleri bugün dünya kütüphanelerini süslerken elbette ki sanat ve özellikle edebiyat da Endülüs'ün büyüleyici mirasından nasibini almıştır. Türk edebiyatında Endülüs yansımaları tiyatro, şiir, roman gibi edebî türlerde yer bulmuştur. Bilhassa roman türündeki eserlerde Endülüs'ün tarihi sıklıkla ele alınmış, Endülüs'ün yetiştirdiği değerli alimler hakkında da bolca bilgiye yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi Tanpınar, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları Bs: 20, Ekim 2012.

Abdullah Uçman, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 49.

Abdullah Uçman, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 44.

Abdulahdi Timurtaş, Bir Şehir Mersiyesi Örneği: Ebu'l-Bekâ er-Rundî'nin Endülüs Mersiyesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 36, Şubat 2015.

Abdulsattar Elhajhamed, 1875 Yılına Kadar Türk Edebiyatında Endülüs, Mukaddime, 2018, 9 (1).

³⁹ Halide Edip Adıvar, Sinekli Bakkal, Can Yayınları, Bs. :4, Kasım 2008, s.222.

Beşir Ayvazoğlu, Endülüs'ten İspanya'ya, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/189, Ankara, 1996.

Çigdem Kılıç, Piyeslerinin Önsözlerine Göre Şemsettin Sami'nin Tiyatro Görüşleri, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 28,2009, s.33; Ayrıntılı: Yüksel Topaloğlu, Şemsettin Sami, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

Ebu'l- Bekâ Sâlih bin Şerif, çev: Sezai Karakoç, İslâm'ın şiir anıtlarından, Diriliş, İstanbul, 1985.

Halide Edip Adıvar, Sinekli Bakkal, Can Yayınları, Bs. :4, Kasım 2008.

İnci Enginün, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh yayınları, İstanbul, 2004.

İnci Enginün, Abdülhak Hamit Tarahan – Tarık – Kültür bakanlığı 1975.

İnci Enginün, Araştırmalar ve Belgeler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, Bs.1.

İnci Enginün, Mektuplar Makaleler, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi.

İrfan Morina, Vicdan, Logos –A. yayınları, Üsküp, 2014

Jean Paul Sartre, Edebiyat Nedir, Çev. Bertan Onaran, Can Yayınları, bs.3, Kasım 2008.

Lütfi Şeyban, Endülüs, Albaraka Yayınları, 1Baskı.

Mehmet Özdemir, Endülüs, İsam Yayınları, 3.bs., Ankara.

Mehmet Ali Gündoğdu, Tanzimat Yazarlarına Göre Endülüs'ün Yıkılış Sebepleri, Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi, 58, Erzurum 2017.

M. Ertğrul Düzdağ, Safahat, “Süleymaniye Kürsüsünde”, Sütün yayınları, 2011, BİN5.

Mahmut Öztürk, Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Gerçekleşmeyen Projeleri, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi, (KİİFAD), 2016, Yıl I, Sayı II.

Nurullah Çetin, Tanzimat Edebiyatı, Akçağ yayınları, 2011
Ankara, Bs.2.

Oğuzhan Karaburgu, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Araştırma ve İnceleme, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Sema Uğurcan, 2004 Temmuz- Eylül, Türk edebiyatında Endülüs İmajı: Fetih-Yükselme- Bozgun, İslamiyet Dergisi, Cilt:7, sayı:3.

Şerif Aktaş, Edebî Metin ve Özellikleri, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum 2009.

Yahya Kemal Beyatlı, Mektuplar ve Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüsü, 1977.

Orhan Oğuz, Zuhuri Danışman'ın Endülüslle İlgili Romanlarında Fetih ve Reconquista Kavramlarının Mukayesesi, cilt: 10, sayı: 22, 2013.

Zehra Gözütok, Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens, İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Zeynep Kerman, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Dergâh yayınları, Bs.3, 2009.

